өй белешәләр. Олылар урынына җаваплылык алалар. Алар риза, барсына түзәргә дә риза, тик чәчәргә орлык кына булсын, киләсе елга ач калырга гына язмасын. Җәяү караңгыда кайтып кергән бу ике бала җан өшеткеч яңалык беләләр. Кәсле янындагы авылдан алар кебек җәяүлеләр орлыкка монда, аяк очында гына булган авылга килгән.

Күрше авылда Сарсазда, биш чакрымда гына икенче симәнә склады барын белгән ике бала – Әдилә белән Ибраһимның тетрәнүе, иреннәрен кысып, йодрыкларын йомарлап идарәдән чыгып китүләре, бу хәлне башкаларга әйтмичә, аларның йөрәкләрен саклап калулары, мәнсез җитәкчеләргә нәфрәтләрен җиңә алулары бу әсәрне укучыны чынбарлык белән бәрелештерә. Менә ул чын хакимиятнең йөзе... Моны вәхшилек дип атасак та, ялгыш булмас.

Әйе, цивилизация белән ике әйбер идарә итә: курку һәм ачлык.

Өс-башлары иске, йолкынган-таланган, ачлы-туклы бу балаларның беренче саф мәхәббәтләре кабыну, беренче мәхәббәттә аңлашуын да мич аралыгында, баш очында бозау, бәрәннәр мышнап торганда булуы күз яшьләрен атылып чыгарга мәҗбүр итә.

“Куенымда минем бар байлыгым, өметем, киләчәгем... Куенымда Әдилә...”[1, б. 128].

Мондый саф мәхәббәтле, нык балаларга карап соклану, милләтнең киләчәгенә ышаныч туа. Үзләренең нығымаган бала җилкәләрендә тормыш авырлыгын күтәргән, Сабираттәйнең үлемен кичергән бу балаларның кадерен белде микән аякка басып ныгыган, тамагы туйган ил? Бусы караңгы... Берсе дә рәистән түгел, ә атлары күтәртмәгә калган Дамирдан көләләр, ә ул бала шул атларга ашатырга дип, Кәследән ике норма солы симәнәсе тартып кайта. Яратып йөргән Әдиләсенең Ибраһимны яратуын белсә дә, Дамир түзә. Иң мөһиме атларга ризык, һәрберсенә берничә генә уч булса да ризык кирәк. Колын күреп килгән Дамир, колын күрдем дип авыз ера, минем дә колыннарым булыр дип ышана. Авыр хәлләрдән дә чыгу юлын эзләгән бу балалар сугыш геройларыннан бер дә ким түгел.

Литература

1. Бөек Ватан сугышы чоры прозасы.– Казан: “Хәтер” нәшрияты, 2002, – 406 б.
2. Гыйләҗев А. Сайланма әсәрләр. –XXVI том. – Казан: “Хәтер нәшрияты”, 2004.

Ахмастинова Гузель Камиловна,
аспирант кафедры татарского языка
и литературы, методики их преподавания,
НГПУ, г. Набережные Челны
Республика Татарстан, Россия,
e-mail: guzel.akxmastin@mail.ru

УДК 821.512.145

И.ЮЗЕЕВНЫҢ «ТЫНЛЫК БЕЛӘН СӨЙЛӘШҮ» ПОЭМАСЫНДА ГУМАНИЗМ ФӘЛСӘФӘСЕ

ФИЛОСОФИЯ ГУМАНИЗМА В ПОЭМЕ И. ЮЗЕЕВА “РАЗГОВОР С ТИШИНОЙ”

THE PHILOSOPHY OF HUMANISM IN THE POEM “CONVERSATION WITH SILENCE” OF I. YUZEEV

Аннотация. В статье рассматривается философия гуманизма в поэме И. Юзеева «Ра зговор с тишиной». Автор анализирует поэму И. Юзеева с точки зрения религиозного-мусульманского учения. Выделены образы «Земли-Матери», тишины.

Ключевые слова: жанр «поэма», гуманизм, образ тишины, исламское учение.

Abstract: The article considers the philosophy of humanism in the poem of I.Yuzeev “Conversation with silence”. The author analyzes the poem of I. Yuzeev from the point of view of religious Muslim teachings.There are selected image of “Mother Earth “ and image of silence.

Key words: The genre of “poem”, humanism, image of silence, the Islamic teaching.

Кеше һәм аның асылы турында уйланулар борынгы җәмгыятьтләрдә үк туа. Ул мифларда, риваятьләрдә

чагылыш таба [4, б. 317]. Соңрак, язма әдәбият формалаша башлагач, әдәбият «кеше белеме фәне»ндә [3, б. 5] шәхес проблемасының үзенчәлекле хәл ителеше мәсьәләсен алга куя.

Гуманизм, ягъни кешелекле булу, кешелеклелек дигән мәгънәдәге латин сүзе – humanus – дөнья халыклары мәдәниятенең үсешендә аерым бер урын алып тора. Бу – кешенең кыйммәтен тану, аның асыл сыйфатларын, дөньяны үзгәртергә юнәлдерелгән көчен олылау һәм үзенә хөрмәт белән карау бер агым буларак Италиядә XIV-XVI йөзләрдә барган Ренессанс-Яңарыш чоры белән бәйләнгән. Кешелекле булу, кешене аерым бер сәләтле зат итеп тану идеясе бик борынгы вакытларда төрле цивилизацияләрдә барлыкка килгән. Моны христиан, будда һәм ислам кебек дөньякүләм диннәрнең изге китаплары да ачык күрсәтә. Аларда югары Илаһият тарафыннан яратылган кешенең кодрәтен зурлау тойгысы, аңа ихтирамлы булу карашы ята [1, б. 63].

Кеше, кешене эзләү – теләсә нинди әдәбиятның иң үзенчәлекле билгеләрен тәшкил итә. Кешелек горурлыгы, башкаларга теләктәшлек күрсәтү, шәхестә уңай сыйфатлар тәрбияләү кебек гуманистик идеялар татар халкының күп гасырлык әдәбияты тарихының башлангычын тәшкил иткән борынгы язма әдәбияттан ук килә. Шәхеснең гуманлылык концепциясе, ягъни кешене билгеле бер әхлакый нормалар белән тормыштагы уңай башлангычларны үзенә туплаган зат буларак кабул итү урта гасырларда ук иҗат иткән Кол Гали, Сәйф Сараи, Котб, Мөхәммәдьяр башлаган традицияләрдән килә. Татар әдәбияты тарихының урта гасырлар дәверенә игътибар итсәк, «борынгы һәм урта гасыр төрки-татар әдәбиятында кешегә гуманистик караш, дөньяви белем, явызлыкка каршы гаделлек көрәше әһәмиятле проблемалардан саналу»ын күрәбез. «Шулай ук шәхескә һәм акылга ирек, әхлакый кануннарны яхшырту борынгы эстетик тәгълиматның үзәк масьәләсе булып тора. Мондый карашларның традициясе Гарәп Көнчыгышы, Урта Азия, Иран әдәбиятларыннан һәм, гомумән, урта гасыр философиясендәге прогрессив башлангычтан ук килүен ачык күрергә мөмкин» [5, б. 467-468]. Бигрәк тә «XX йөз башы татар әдәбияты татар язмышы инсан яшәеше, аның уй-кичерешләре, эш-гамәлләре аша гәүдәләндерүе» [6, б. 9] ягыннан үзенчәлекле чор булып тора. Тукай, Гафури, Ш.Бабич, Дәрдемәнд, С.Рәмиев, һ.б. һәрвакыт кеше, кеше шәхесе, кешлелеклелек кебек сыйфатларны беренче урынга куеп иҗат итәләр. Әлеге традицияләр татар шигъриятендә С.Хәким, Х.Туфан, Ә.Давыдов, С.Баттал, Г.Афзал иҗатларында урын алган хәлдә, яңадан И.Юзеев, Р.Фәйзуллин, Р.Харис, Зөлфәт, М.Әгъләмов, Ә.Баяннар тарафыннан поэзиянең зуррак, ягъни поэма жанрларында үстерелеп, бүгенге көнгә хәтле дәвам ителә, яңача яңгыраш ала.

Әдәбият галиме Т.Галиуллин белдергәнчә, әлеге авторлар арасында И.Юзеевның «Тынлык белән сөйләшү» (1966-2000) исемле поэмасы яңгырашы белән дә, композициясе буенча да үзенең күп санлы кардәшләреннән аерылып тора. Автор, тезмә белән чәчмә юлларны аралаштырып барып, бөтен кешелекне борчыган проблемалар турында үз сүзен әйтә. Поэма сугышка һәм иҗтимагый явызлыкка көрәш – кешелеклелекнең асылын саклау – гуманизм мәсьәләләренә җавап эзләү рәвешендә язылган [2, б. 79-80].

Поэманың беренче юлларыннан ук бала «Кем йөри төн уртасында?» дигән сорау куя. Шул нигездә Җир-ана образы калка:

Мин чакырдым сине монда,
Һич йоклый алмыйм, балам [7, б. 79].

дип Җир-ана баланы яшәеш турындагы диалогка чакыра. Ул кешелек яшәеше хакындагы борчуларын баласына җиткерергә тырыша. Баласының төнлә белән тыныч йоклый алмаганын күреп, борчыла, хәвефләнә. Әллә ни булыр төсле шикелле, дигән уйларын җиткерә. Шул нигездә бала күңелендәге гамьсез тынлык пәйда була. Ул аны гамьсез булырга чакыра.

Мин килдем сине алырга
Гамьсезлек дөньясына.
Батарсың, чыга алмассың,
Кермә уй дәрьясына.
Ник сиңа ятлар кайгысы,
Өеңә кер дә биклән,
Үз кайгың, үз шатлыкларың,
Үз уең белән чиклән [7, б. 79].

Төрле сәбәпләр табып, уйлардан качарга тырышкан балага Җир-ана күкрәгенә ятып, йөрәген тыңлап карарга чакыра. Тышкы яктан тынычлык хөкем сөрсә дә, чынлыкта исә Җир-ана кешелекнең кеше тарафыннан барлыкка китергән бик күп михнәтләрне үзенә сеңдерергән: шуларның иң зурысы – сугышлар.

Ислам фәлсәфәсе буенча тынлык, ягъни дәшмәү – хакыйкатькә ирешү юлы булып тора. Бу очракта, поэмада тынлык образының килеп керүе – хакыйкатьне эзләү, җир йөзендә бара торган хәлләрнең асылын эзләү буларак аңлашыла. Гадәти тынлык кешенең тою органны өчен тик тору дип кабул ителә. Шагыйрь тынлыкны ике өлешкә бүлә: гамьсезлек һәм бер минут тынлык, киресенчә, бер минутка гына булса да, хәтергә китерү, уйлану төсендә бирелә.

Кешелек тарихында яшәешнең мәгънәсенә төшенү уйларын яңарту өчен Аллаһ тарафыннан изге китаплар җибәрелгән. Ул китаплар нигезендә яшәү үрнәген Аллаһның җирдәге илчеләре – пәйгамбәрләр күрсәткән. Җиргә җибәрелгән соңгы китап – Коръәндә андый пәйгамбәрләрнең шактый булуы турында мәгълүматлар бар. Алар гади яшәеш хакында уйланганнар, ялгыз калып фикер йөрткәннәр, кешеләрне дөрес

яшәргә чакырганнар.

И.Юзеев поэмасында да Җир-ана балаларын хакыйкать эзләргә чакыра. Бу дөньяга килгән һәр кеше – һәр бала матурлык тудырыр өчен килә. Ләкин ни өчендер дөньяда һаман явызлык арта, сугышлар күбәя, бер-берсен рәнҗетүчеләр өстенлек итә. Җир-ананың борчылу сәбәбе шул. Автор аны сәбәбен гамьсезлектә күрә. Гамьсезлек – битарафлык, ваемсызлык кешелекнең асылын юкка чыгара. Бала кечкенә вакыттан яшәешенең һәрбер минутын мәгънәле үткәрергә тиеш. Поэмада бер минут тынлык – гамьсез тынлыкка каршы куела, җирдәге фаҗигалелек, үткәндәге сугышлар, корбаннарны искә алу булып яңгырый:

Йөрим Җир-ана буйлатып,
Уйсызларны уйлатып,
Таш бәгырьләрне елатып,
Гамьсезләрне уятып [7, б. 81].

ди ул. Автор бер минут тынлык аша мәңгелек яшәешнең асылын күрсәтергә омтыла.

Күңелеңдә булырмын мин
Бары бер минут кына.
Килдем мәңгелек тынлыктан
Бер минут булып кына [7, б. 81].

Ислам тәгълиматы буенча кеше яшәеше мәңгелек, җирдәге тормыш мәңгелекнең башангычы гына булып тора. Автор фикеренчә, һәр кеше, үз яшәешенең мәгънәсенә төшенгән хәлдә генә, җир, галәм өчен җаваплылыкны тойган халәттә генә, мәңгелектәге хакыйкатькә юл ала. Җирдәге яшәешендә кеше гамьсез тынлыкның колы булып яши. Нәтиҗәдә, мәңгелеккә барудан хакыйкатькә ирешүдән читләшә. Димәк, тынлык ул – хакыйкать эзләү юлы. Ә хакыйкать – җирдә сугышлар, золымнар булдырмыйча, яшәеш турындагы уйларыңны тәртипкә салып, матурлыкка, мәхәббәткә омтылып яшәү, дип аңлашыла.

Димәк, И.Юзеевнең «Тынлык белән сөйләшү» поэмасында гомуми яшәеш кануннары, яшәү мәгънәсе турындагы борчу, уйлар, гомумкешелек мотивлары белән бәйләнгән. Символик тынлык образына мөрәҗәгать итүе аша И.Юзеевнең гуманизм фәлсәфәсе ачыла.

Әдәбият

1. Абилов Ш.Ш. Тукай һәм Мөхәммәдъяр иҗатларында гуманлылык идеяләренең уртаклыгы // Тукай һәм XX гасыр мәдәнияте. Шагыйрьнең 110 еллыгына багышланган халыкара конференция материаллары. – Казан, 1997. – Б.63-69.
2. Галиуллин Т. Яңа үрләр яулаганда. Әдәби-тәнкыйть мәкаләләре. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1972. – 151 б.
3. Горький А.М. Русские писатели о литературном труде. – Т. 4. – Л.: Советский писатель, 1956. – 360 с.
4. Гыйззәтов К.Т. Философия: 2 кит. 2 нче китап: Социаль философия: Югары уку йортлары өчен дәреслек. – Казан: Мәгариф, 2003. – 407 б.
5. Җәләлиева М.Ш. Кеше тасвиры // Татар әдәбияты тарихы. Алты томда: I том: Урта гасырлар дәвере / Ш.Ш.Абилов, Н.Ш.Хисамов, Х.Ю.Миңнегулов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1984. – Б.468-467.
6. Миңнегулов Х.Й. Гасырлар өнен тыңлап... – Казан: Мәгариф, 2003. – 335 б.
7. Юзеев И. Сайланма әсәрләр. Биш томда. 3 том. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2002. – 400 б.